

A JÖVŐHÖZ VALÓ VISZONY ÉS VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON

Hideg Éva Nováky Erzsébet

a közgazdaságtudomány kandidátusa,
Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutató Tanszék
eva.hideg@uni-corvinus.hu

a közgazdaságtudomány doktora,
Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutató Tanszék
erzsebet.novaky@uni-corvinus.hu

A jövőorientáltság és megismételt empirikus felmérése

A jövőorientáltság az emberi gondolkodásnak az a formája, megnyilvánulási módja, amelyben a gondolkodást a jövővel szembeni előfeltevések, elképzelések és várakozások hatják át. A jövőre orientáltság minden olyan emberre jellemző valamilyen mértékben, aki tudatában van a múlt, a jelen és a jövő idő különbözőségének és kapcsolatának. A jövőre orientáltság szükséges feltétele annak, hogy az ember tájékozódjon és eligazodjon a környezetében történtek, tevékenységének oka és célja, ill. következményei vonatkozásában.

A jövőorientáltság mérésére az 1990-es évek elején kidolgoztunk és teszteltünk egy több összetevőből álló kérdéssorozatot (Nováky et al., 1994). A kérdéssorozat a jövőre gondolás módjára, a jövő bizonytalanságát mérséklő, elkerülő technikákkal való rendelkezésre, a jövőért végzett tevékenységekre és a jövővel kapcsolatos elvárásokra kérdez rá. A kérdésekre adott válaszok elemzéséből következtethetünk a jövőorientáltság és egyes összetevőinek jelenlétére az emberi gondolkodásban, az egyes összetevők kapcsolatának milyenségére, és a különböző társadalmi csoportok jövőorientáltságának sajátosságaira.

Az első országos szintű reprezentatív felmérést 1995-ben végeztük a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) többféle kutatási célú együttes adatfelvételt szolgáló ún. Omnibusz ISSP Jövő blokkjának keretében egy 1000 fős reprezentatív minta megkérdezésével (Hideg – Nováky, 1998). 2006-ban megismételtük a felmérést ugyanazoknak a kérdéseknek a használatával, szintén a TÁRKI Omnibusz adatfelvétele keretében. 1995 és 2006 között tizenegy év telt el, egy változásokban bővelkedő történelmi időszak tizenegy éve, amely sok tekintetben megkövetelte az emberek jövőhöz való viszonyának változását is. A tanulmányban ennek a felmérésnek a főbb eredményeit mutatjuk be, és hasonlítjuk össze az 1995-ös eredményekkel. Az összehasonlítás nem teljes körű, mert a TÁRKI nem teljesen azonos társadalmi csoport megnevezést használt a két időpontban.

A jövőre gondolás módja

A jövőre gondolás tekintetében arra voltunk kíváncsiak, hogy miként gondolnak az emberek a jövőre, véleményük szerint milyen mértékben függ tőlük a jövő, bíznak-e a jövőben, vagy félnek tőle. A válaszolókat az alábbi állítások igazságának megítélésére kértük meg:

- nem foglalkozom a jövővel,
- a jövő alakulása tőlem függ,
- sorsomat alig tudom befolyásolni,
- bizakodva nézek a jövő felé,
- félek a jövőtől.

Az állítások igazságának skálája a *nem igaztól* az *inkább nem igaz* és a *részben igazon* át a *teljesen igazig* terjedt.

2006-ban a válaszadók 12 %-a tartja teljesen igaznak azt az állítást, hogy nem foglalkozik a jövővel, és részben igaznak 28 %. Reprezentatív mintánk 40 %-a látja úgy, hogy nem vagy nem eléggé foglalkoztatja a jövő. Ezzel szemben 27 % határozottan állítja, hogy foglalkozik a jövővel, és 33 %, hogy valamilyen mértékben foglalkoztatja a jövő. Az 1995-ös eredményekkel összehasonlítva azt látjuk, hogy 2006-ra felére csökkent a jövővel nem foglalkozók aránya, a jövővel inkább nem foglalkozóké pedig 15 %-kal lett kisebb. Mára többségbe kerültek – arányuk 60 % – azok, akik tudatában vannak annak, hogy a jövővel valamilyen mértékben foglalkoznak. Ez az arány 1995-ben csak 41 % volt.

Azt, hogy a saját jövő alakulása az embertől függ, a válaszolók 22 %-a gondolja teljesen igaznak, és további 53 % véli úgy, hogy az részben igaz. Saját jövőjük részben vagy egészben önmaguktól való függését a válaszadók 75 %-a vallja 2006-ban, míg 1995-ben csak 59

%-ban a válaszadók 72 %-a többé-kevésbé bízik a jövőben, míg 1995-ben csak 65 %-uk gondolta így. Örvedetes, hogy a jövőtől kifejezetten vagy részben féltők aránya 2006-ban már csak 37 % volt, míg 1995-ben ez az arány 56 %-volt.

Az öt kérdésre adott válaszokat összerendezve a jövőorientált és a jövősookkos gondolkodásmód elterjedtségéről kaphatunk képet. Jövőorientált gondolkodásmódot az a válaszegyüttes képviseli, amely szerint az egyén foglalkozik a jövővel, jövője alakulása tőle függ, ezért sorsát tudja befolyásolni, és bízik is a jövőben. Jövősookkos gondolkodásra utal az a válaszegyüttes, amely szerint az egyén nem foglalkozik a jövővel, jövője alakulása nem tőle függ, nem bízik, hanem egyenesen fél a jövőtől. A 2006-os vizsgálatunk eredményei szerint a jövőorientált gondolkodás a válaszadók 23–27 %-ára lehet jellemző, míg jövősookkos 7–12 %-ukra. Az 1995-ös felmérésben ezek az értékek 13–27, és 17–24 % voltak. 1995 és 2006 között a jövőorientáltan gondolkodók aránya biztosan 20 % fölé került, míg a jövősookkosan gondolkodóké legalább felére csökkent, de még így is 10 % körüli lehet.

2006-ban a jövőorientáltan gondolkodók legnagyobb arányban férfiak, harminc év alatti fiatalok, Közép-Magyarországon és Közép-Dunántúlon, valamint Észak-Magyar-

	<i>Nem igaz</i>		<i>Inkább nem igaz</i>		<i>Részben igaz</i>		<i>Teljesen igaz</i>	
	1995	2006	1995	2006	1995	2006	1995	2006
Nem foglalkozik a jövővel	19	27	22	33	33	28	24	12
Jövője alakulása tőle függ	17	7	22	18	43	53	16	22
Sorsát alig tudja befolyásolni	13	23	19	31	40	34	27	11
Bízok a jövőben	16	9	19	19	38	46	27	26
Fél a jövőtől	23	34	19	20	32	28	24	9

1. táblázat • A jövőre gondolás módjai 1995-ben és 2006-ban (%-ban)

országon élők, jövedelemmel nem rendelkezők, 150e Ft/fő/hónál magasabb nettó jövedelemmel rendelkezők, felsőfokú végzettségűek, tanulók, önállók és vállalkozók, gyermektelenek, háromnál többen együtt élők. A jövőszokkos gondolkodásúakat leginkább az alkalmi munkások, a nők, az 55 év felettek, az egyedül élők, a Dél-Alföldön élők, a 70e Ft/fő/hónál alacsonyabb nettó jövedelműek, a csak nyolc általánost végzettek, a vezető beosztásúak (6–23 %!), az egyedül élők, valamint a négy- és többgyerekesek alkotják.

Annak ellenére, hogy az egyes kérdésekre adott válaszok elemzéséből javuló tendencia tűnik ki, a válaszadók jelentős többségének jövőhöz való viszonyára továbbra is jellemző a bizonytalanság és az ellentmondásos gondolkodás. Nem nagyon foglalkoznak a jövővel, viszont úgy vélik, hogy jövőjük alakulása tőlük is függ. Sorsukat csak részben tudják befolyásolni, és részben bíznak a jövőben, vagy részben félnek a jövőtől.

Az 1995-ös eredményekhez képest különösen szembeötlő az, hogy a jövőhöz való viszonyban megjelent a nemek szerinti különbség, és az alkalmi munkából élők csoportjának stabilizálódásával egy masszív, jövőszokkosan gondolkodó csoport is létrejött. Továbbra is szélsőségesen vélekednek a jövőhöz való viszonyukról az önállók és vállalkozók, valamint a vezetők. Az iskolai végzettség szerepe erősödött: csak a felsőfokú végzet-

séggel rendelkezők között átlagon felüli a jövőorientált gondolkodás, és átlagon aluli a jövőszokkos gondolkodás előfordulása. 1995-ben ez a határ még az érettségivel rendelkezőknél húzódott. A jövőhöz való viszonyban a térbeni különbségek inkább régiókhoz kapcsolódnak, mint a település jellegéhez.

A jövő bizonytalanságát mérséklő technikák

A jövővel kapcsolatos bizonytalanság mérséklésének az alábbi négy lehetséges módját jeleltük meg kérdéseinkben: 1. biztosítással, 2. félretett pénzzel, 3. végrendelettel, 4. heti lottószelvényvel való rendelkezés. (2. táblázat)

Valamilyen biztosítással a válaszadók 59 %-a rendelkezik 2006-ban. Az 1995 óta eltelt években megjelent a kiegészítő nyugdíjbiztosítás és az egyéb biztosítások széles választéka. Ennek ellenére 11 %-kal csökkent a valamilyen biztosítással rendelkezők aránya 2006-ra. 1995-höz képest az a lényeges változás még, hogy a falusiakkal szemben a fővárosiak a kevésbé biztosítottak, valamint a regionális különbségek e téren is kifejezettebbé váltak.

Félretett pénzzel rendelkezés tekintetében jelentősen javult a helyzet. 2006-ban a válaszolók 41 %-a mondta azt, hogy van félretett pénze, 1995-ben viszont csak 33 % nyilatkozott így. Ebben a tekintetben 1995-ben még kisebb volt a szóródás a válaszok között. Akkor leginkább a tanulóknak és az inaktívoknak nem volt félretett pénzük. Mára más csoportok –

<i>Technikák</i>	<i>1995</i>	<i>2006</i>	<i>Változás 1995-höz képest</i>
Biztosítás	66	59	89
Félretett pénz	33	41	124
Végrendelet	3	3	100
Lottószelvény	33	29	88

2. táblázat • A jövő bizonytalanságát mérséklő technikákkal való rendelkezés 1995-ben és 2006-ban (%-ban)

szakmunkások, öten vagy többen együtt élők és négy- vagy többgyerekesek – is bekerültek a megtakarítással nem rendelkezők közé.

Végrendelettel változatlanul kevesen rendelkeznek 2006-ban is. 1995-höz képest csak a végrendelettel nem rendelkezők vonatkozásában tapasztalható eltérés. Akkor a Dél-Dunántúlon lakók nem rendelkeztek leginkább végrendelettel, míg a 2006-os mintában az Észak-Alföld lakói.

A lottószelvényrel rendelkezés kérdésével arra voltunk kíváncsiak, hogy a szerencsével, a jó véletlennel milyen viszonyban van a hazai lakosság. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a szerencsében a válaszolók 29 %-a reménykedik. E téren az 1995-ös válaszokhoz képest 12 %-os csökkenés tapasztalható. Ezt azonban nem tartjuk lényeges változásnak, mert azóta többféle és drágább szerencsejáték is elérhető.

A jövő bizonytalanságát csökkentő technikák elterjedtsége 1995 és 2006 között nem erősödött. Biztosítás tekintetében némi visszaesés, megtakarítás esetében némi javulás történt. A válaszadók legalább 40–60 %-a semmilyen technikával nem rendelkezik. Velük szemben állnak azok a kevesek, akik egyidejűleg több technikát is birtokolnak. Az e technikákkal való rendelkezés erősen jövedelemfüggő. Azok a csoportok, amelyek a rendelkezés tekintetében alulreprezentáltak, valószínűleg nagyon alacsony jövedelműek is.

A jövőért végzett tevékenységek

A jövőért végzett tevékenységek körében arra voltunk kíváncsiak, hogy a megkérdezettek mit tesznek azért, hogy tíz év múlva jobban, boldogabban éljenek.

2006-ban a megkérdezettek 26 %-a nyilatkozott úgy, hogy nem tesz semmit a jövőért, és 8 %-a nem tudja, hogy tesz-e egyáltalán

valamit. A válaszolók 34 %-a tehát érdemlegesen nem tesz a jövőért. 1995-ben a jövőért semmit nem tevők aránya a válaszolóknak csak 13 %-át tette ki. 2006-ra tehát ez az érték megkétszereződött (!), a jövőért érdemlegesen nem tevők aránya pedig közel 50 %-kal (!) magasabb a 11 évvel korábbi értéknél (23 %).

A megkérdezettek kétharmada (66 %-a) tesz valamit a jövőért 2006-ban. Ők a jövőért végzett tevékenységek viszonylag széles körét jelölték meg: többet dolgoznak, tanulnak, az egészséggel és a családdal törődnek, munkát keresnek, takarékoskodnak, vállalkoznak, kapcsolatokat építenek, imádkoznak, szerencsejátékoznak és egyéb tevékenységeket végeznek. Az egyéb tevékenységek figyelmen kívül hagyásával az első hat helyen álló tevékenységek 2006-beli említése megegyezik az 1995-beli említésekkel. Eltérés viszont, hogy 2006-ban a válaszolóknak csak 15 %-a gondolja, hogy több munkát végez a jövő érdekében, ez az arány 1995-ben 25 % volt. Az említett tevékenységek sorrendjében az egyetlen eltérés, hogy 2006-ban az egészséggel törődők aránya megelőzi a családdal törődőket, miközben a családdal törődők aránya az 1995-beli érték felére (!) csökkent.

Társadalmi csoportok szerint elemezve az adatokat az látható, hogy a jövőért semmit sem tevők legnagyobb arányban az idősek, az egyedül élők, a nagycsaládosok, a csak nyolc általánost végzettek, az alacsony jövedelműek, a beosztott fizikai dolgozók és az Észak-Alföldön élők köréből kerülnek ki. Akikre az jellemző, hogy tesznek a jövőért, azok fiatalok, főleg a Közép-Dunántúlon élnek, inkább magas a jövedelmük, felsőfokú végzettségűek vagy tanulók, sose dolgoztak, nincs gyerekük, továbbá öten vagy többen élnek a háztartásban.

A jövővel kapcsolatos elvárások

A jövőre vonatkozó elvárások kapcsán afelől érdeklődtünk, hogy miként változik meg az anyagi helyzet és a boldogság tíz év múlva. Az anyagi helyzetre vonatkozóan arra voltunk kíváncsiak, hogy válaszadóink hogyan vélekednek arról, hogy miként változik meg a saját, a családjuk, az ismerőseik és az ország lakosságának anyagi helyzete a következő tíz évben. A boldogságra vonatkozó elvárásokat az egyénre és családjára vonatkozóan tudakoltuk. Válaszadóinknak a *javul*, a *romlik*, a *nem változik*, a *már nem él* és a *nem tudja* válaszokból kellett választaniuk. (3. táblázat)

2006-ban az anyagi helyzetre vonatkozó jövővárakozások minden csoportosításban kedvezőbb helyzet reményét tükrözik. A válaszadók javulást leginkább a családjuknak gondolnak, 48 %-uk nyilatkozott így. Saját anyagi helyzetét 39 %-uk reméli jobbnak, ismerőseinek és Magyarország anyagi helyzete

tének javulását csak egyharmaduk várja. Változatlan helyzetet a válaszadók 19–24 %-a vár (legnagyobb arányban saját anyagi helyzetére vonatkozóan), romlásra számít a válaszadók 19–29 %-a (legmagasabb arányban az ország helyzetére vonatkozóan). A család jövőjére a legerősebb válasz a javulás (minden más, az anyagi helyzetre vonatkozó válasz ennél lényegesen alacsonyabb), a saját anyagi helyzetre is a javulás a remélt helyzet, de a stagnálást is közel egynegyedük gondolja, az ország romló anyagi helyzetét feltételezők aránya pedig megközelíti a javulást remélők arányát. Hazánk tíz év múlva várható anyagi helyzetét a válaszadók tehát bizonytalanul ítélik meg: javulást és romlást közel azonos arányban – 33–29 %-ban – várnak.

2006-ban a jövővárakozások lényegesen kedvezőbbek, mint 1995-ben. Jelentősen emelkedett a javulást és a változatlan helyzetet várók aránya, míg a romlásra számítók aránya 6–17 %-kal csökkent. E kedvező képet tovább

	<i>Javul</i>		<i>Romlik</i>		<i>Nem változik</i>		<i>Nem él</i>		<i>Nem tudja</i>	
	1995	2006	1995	2006	1995	2006	1995	2006	1995	2006
Az Ön anyagi helyzete	31	39	20	21	17	24	12	4	20	12
Családja anyagi helyzete	34	48	23	19	16	21	3	–	24	11
Ismerősei anyagi helyzete	25	33	24	21	15	21	2	1	34	24
Magyarország anyagi helyzete	25	33	31	29	12	19	1	–	31	19
Az Ön boldogsága	38	52	17	18	–	–	13	6	32	24
Családja boldogsága	42	59	18	17	–	–	2	1	38	23

3. táblázat • A jövőre vonatkozó várakozások 1995-ben és 2006-ban (%-ban)

javítja, hogy lényegesen kevesebben válaszolták azt, hogy a kérdésre nem tudnak válaszolni. A lakosság tehát 2006-ban tájékozottabb és tudatosabb, mint amilyen 1995-ben volt.

Saját anyagi helyzetük javulása tekintetében a leginkább optimisták a tanulók, a fiatalok, a jövedelem nélküliek, a magas jövedelműek, a nem dolgozók, a négyen együtt élők, a gyermektelenek és az észak-magyarországiak. Anyagi helyzetük romlására a legnagyobb arányban az alkalmi munkások, a négy- vagy többgyerekesek, a nők, a 40–70e Ft/fő/hó nettó jövedelműek, az egyéb inaktívok, a ketten együtt élők és a fővárosiak számítanak. Családjuk anyagi helyzetének javulásában leginkább a fiatalok, a tanulók, a magas jövedelműek, a gyermektelenek, a beosztott szellemiek, a közép- és a nyugat-dunántúliak, valamint az észak-magyarországiak bíznak. Családjuk anyagi helyzetének romlására leginkább az alkalmi munkások, a négy- vagy többgyerekesek, a maximum 20e Ft/fő/hó és a 40–70e Ft/fő/hó nettó jövedelműek, az önállók és vállalkozók, a csak nyolc általánost végzettek, az egyéb inaktívok és a dél-dunántúliak számítanak. Az ismerősök anyagi helyzetének javulása tekintetében a leginkább optimisták a legmagasabb jövedelműek, az alkalmi munkások, a tanulók és a fiatalok, valamint a közép-dunántúliak. Az ismerősök anyagi helyzetének romlását leginkább az egyéb inaktívok, az alkalmi munkások, a 40e Ft/fő/hó alatti nettó jövedelműek és a dél-dunántúliak gondolják. Az ország anyagi helyzetében javulást leginkább a legmagasabb jövedelműek, a fiatalok, a gyermektelenek, a közép-dunántúliak és az észak-magyarországiak várják, romlást viszont az alkalmi munkások, az önállók és vállalkozók, az egyéb inaktívok és a 40e Ft/fő/hó alatti nettó jövedelműek.

Az egyéni boldogságra vonatkozó várakozások határozottan jobbák 2006-ban, mint voltak 1995-ben. A válaszadók 52 %-a reméli, hogy boldogabb lesz tíz év múlva. Ez 37 %-kal magasabb, mint volt 1995-ben. Boldogságuk romlását most is kb. olyan arányban várják, mint 1995-ben, vagyis 18, illetve 17 %-ban. Saját boldogságuk fokozódását leginkább a fiatalok, a jövedelemmel nem rendelkezők, a 100e Ft/fő/hó feletti nettó jövedelműek, a felsőfokú végzettségűek, az alkalmazottak, az önállók és vállalkozók, a gyermektelenek, a négyen együtt élők, valamint a nyugat-dunántúliak várják. Saját boldogságuk romlását leginkább a középkorúak, a déli országrészekben lakók, a csak nyolc általánost végzettek, az alkalmi munkások és a munkanélküliek, a nyugdíjasok, az alacsony és közepes jövedelműek, az egyedül élők, az egy-, illetve a négy- és többgyerekesek feltételezik.

2006-ban családja boldogságának javulásában bízik a válaszolók 59 %-a. Ez az arány 41 %-kal magasabb, mint volt 1995-ben. Ugyanakkor, változatlanul 18 % körüli azok aránya, akik családjuk boldogságában romlásra számítanak. Leginkább javulásra számítók a fiatalok, a 150e Ft/fő/hó feletti nettó jövedelemmel rendelkezők, az érettségizettek és felsőfokú végzettségűek, a tanulók, a nyugat-dunántúliak, valamint a hárman és négyen együtt élők. Családi boldogságuk fogyatkozására leginkább az alacsony és a nagyon magas jövedelműek, a csak nyolc általánost végzettek, az alkalmi munkások, a nyugdíjasok, a négy- és többgyerekesek, valamint a dél-dunántúliak számítanak.

2006-ban családjuk boldogabbá válásában hét százalékponttal többen bíznak, mint saját boldogságuk javulásában. A családcentrikuságnak ez a megnyilvánulása intenzitásában nem változott lényegesen 1995-höz képest.

Tovább lazult viszont a kapcsolat az anyagi helyzetre és a boldogságra vonatkozó várakozások között. 2006-ban az emberek 33 %-kal jobban reménykednek boldogságuk, mint az anyagi helyzetük javulásában. Családjuk boldogabbá válását 23 %-kal magasabb arányban remélik, mint a család anyagi helyzetének javulását. Ezek az arányok 1995-ben csak 23, illetve 24 % voltak. A boldogabbá válás hite az egyénre vonatkozóan 8 %-kal erősödött, míg a családra vonatkozóan lényegében változatlan maradt 1995-höz képest.

Jellegzetes társadalmi csoportok a jövőhöz való viszony szerint 2006-ban

Ha a négy kérdéscsoportra társadalmi jellemzők szerint csoportosított válaszokat a szerint is összekapcsoljuk, hogy azok a jövőhöz való többtényezős pozitív viszonyt – a jövőorientáltságot –, illetve a jövőhöz való többtényezős negatív viszonyt – a jövősoikkos állapotot – is megmutassák, akkor arról is képet kaphatunk, hogy milyen társadalmi csoportokból tevődhetnek össze a jövőhöz jövőorientáltan és jövősoikkosan viszonyulók. Ezt az összekapcsolást és rendezést úgy végeztük el, hogy azonos súllyal vettük figyelembe a jövőről jövőorientáltan gondolkodók, a mind az anyagi helyzet, mind a boldogság javulását várók, a jövőért tevékenykedők és a jövő bizonytalanságát csökkentő technikákkal rendelkezők válaszait. Hasonlóképpen végeztük el az összekapcsolást és a rendezést a jövősoikkos viszonyt jelző válaszok esetében is, nevezetesen a jövőről jövősoikkosan gondolkodók, a jövőben romlást várók, a jövőért nem vagy nem tudatosan tevők, és a jövő bizonytalanságát csökkentő technikákkal nem rendelkezők válaszait. Ebből az értékelésből az derült ki, hogy a jövőhöz leginkább jövőorientáltan viszonyulókat a fiatalok, a 150e Ft/fő/hó felet-

ti nettó jövedelemmel rendelkezők, a beosztott szellemiek, a felsőfokú végzettségűek, a tanulók, az önállók és vállalkozók, a négyen együtt élők és a Közép-Dunántúlon lakók alkotják 2006-ban. Ezzel szemben a jövőhöz leginkább jövősoikkosan viszonyulókat az alkalmi munkások, a csak nyolc általánost végzettek, a 20–40e Ft/fő/hó nettó jövedelműek, a négy- és a többgyerekesek, az egyéb inaktívok és a Dél-Dunántúlon lakók teszik ki.

Sajnos a 2006-os jellemzőket nem tudjuk összehasonlítani az 1995-re vonatkozó mutatókkal, mert változtak az alkalmazott társadalmi csoportok. Ennek ellenére néhány lényeges változás látható: **1.** A jövőhöz való jövőorientált, illetve jövősoikkos viszonyban 1995-ben az érettségivel rendelkezésnek, illetve nem rendelkezésnek volt meghatározó szerepe, 2006-ban pedig a felsőfokú végzettséggel rendelkezésnek. **2.** 1995-ben az akkori közepes és magas jövedelműek voltak leginkább jövőorientáltak, 2006-ban már csak a 2006-ban magas jövedelműek. **3.** Az 1995 és 2006 között jelentősen megnövekvő alkalmi munkás csoport a jövőhöz jövősoikkosan viszonyulók élmezőnyét alkotja 2006-ban.

A 2006-os felmérési eredmények alapján a jövőhöz jövőorientáltan és jövősoikkosan, valamint a többséget képviselő, a jövőhöz nem következetesen viszonyulók csoportját tovább finomítottuk. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a hazai társadalomban a jövőhöz való viszonyoknak milyen tipikus formái lehetnek, és az azokat képviselőket mi jellemzi. Ennek feltárása érdekében klaszterelemzést végeztünk.¹ Négy csoportot találtunk: **1.** a tudatos bizakodók, **2.** az átlagos nemtörődömök, **3.** a családos pesszimisták, **4.** a reménytelenek. Az ún. tudatos bizakodók a válaszadók 38 %-át

¹ A vizsgálatot Dörnyei Krisztina BCE-hallgató végezte.

képviselik. Úgy gondolják, sorsuk alakulását képesek befolyásolni, többé-kevésbé foglalkoznak is a jövővel, és bíznak is a jövőben. Egyáltalán nem jellemzi őket az, hogy félnének a jövőtől. Nagyon erősen hiszik, hogy családjuk és saját anyagi helyzetük tíz év múlva jobb lesz, vagy nem rosszabbodik. Az ismerőseik és általában az emberek anyagi helyzetének javulásában már csak 50 %-uk bízik. Ennek ellenére is ők a leginkább optimisták. Mind családjuk, mind saját jövőbeni boldogságuk tekintetében is nagyon bizakodóak.

Átlagban a legtöbb közöttük a diplomás és az érettségivel rendelkező, de sokan vannak a még tanulók, és akik soha nem is dolgoztak. Viszonylag kevés közöttük az idős és a nyugdíjas, az egyedül élő, viszont kevéssel több a férfi, mint a nő. A többi csoporthoz képest jobb anyagi helyzetben vannak. Az egy főre jutó nettó jövedelem legtöbbjükénél 70–150e Ft/fő/hó, de ide tartozik az ennél magasabb jövedelműek fele is. A legnagyobb arányban rendelkeznek számítógéppel, internettel, mobiltelefonnal, gépkocsival, mosogatógéppel, mikrosütővel és hi-fivel. A gondoskodás, az előrelátás jellemzi őket, mert nekik van a legtöbb és többféle biztosításuk, ők azok, akik leginkább rendelkeznek félretett pénzzel is.

Az ún. *átlagos nemtörődömök* csoportjába a válaszolók 31 %-a került. A legjellemzőbb rájuk az, hogy nem foglalkoznak a jövővel. Várakozásaikban a változatlanyságot részesítik előnyben minden téren. Sem a javulásban, sem a rosszabbodásban nem hisznek. Többségük nettó jövedelme 40–100e Ft/fő/hó közötti, de közéjük tartozik az ennél magasabb jövedelemmel rendelkezők jelentős csoportja is. Háztartási és szórakoztatástechnikai gépekkel a második legjobban ellátott csoport. Minden más tekintetben a mintaátlaghoz hasonlítanak.

Az ún. családós pesszimisták csoportját a válaszolók 20 %-a alkotja. Nem hiszik, hogy jövőjük tőlük függene, ezért nem is nagyon bíznak a jövőben. Sorsuk alakulását sem tudják befolyásolni, viszont azért foglalkoznak a jövővel. Ez azonban többnyire aggodás, mert félnek az elkövetkező évektől. Jövőhöz való viszonyuk minden téren negatív és pesszimista. Kifejezetten anyagi helyzetük rosszabbodását várják, de mások anyagi helyzetében is rosszabbodásra vagy változatlanyságra számítanak. A jövő bizonytalanságát csökkentő technikák tekintetében némileg elmaradnak az átlagtól. A csoportba tartozók többségének nettó jövedelme 20–150 eFt/fő/hó, vagyis erősen szóródik. Lakóingatlanuk általában értékes, inkább hasznos tartós fogyasztási cikkeket birtokolnak, mint a szórakozást szolgálókat. Többségük szakmunkás, vagy szakiskolai érettségivel rendelkezik.

Az ún. reménytelenek csoportjába a válaszolók 10 %-a tartozik. Minden téren negatívan viszonyulnak a jövőhöz, nem bíznak benne, és nem foglalkoznak vele. Úgy gondolják, hogy sorsukat sem tudják befolyásolni, hiszen az nincs a hatáskörükben. Nagyon félnek ezért a jövőtől. Mindenki helyzetében rosszabbodást várnak, de leginkább a saját családjukéban. Ez az egyetlen csoport, ahol többen gondolják azt, hogy családjuk rosszabbul fog élni, mint ők maguk. A legnagyobb arányban várják azt, hogy tíz év múlva már nem fognak élni, jöllehet életkor szerint nem csak idősek tartoznak ebbe a csoportba. Többségük szakmai végzettség nélküli vagy szakmunkás. A legtöbbben egyedül vagy ketten élnek, és kicsivel több a nő közöttük, mint a férfi. Viszonylag kevesen vannak alkalmazásban, az átlagnál több közöttük az alkalmi munkából élő és a nyugdíjas. A dolgozók döntő többsége fizikai mun-

kát végez. Többségük nettó jövedelme 40–100e Ft/fő/hó közötti, ugyanakkor nincs se megtakarításuk, se biztosításuk. Háztartásuk többnyire rosszul felszerelt.

Az ideáltípusként leírható jövőorientált és a jövősokkos embert a jelenlegi válaszadók ún. *tudatos bizakodók*, illetve az ún. *reménytelenek* csoportjában találhatjuk meg. Ideáltípusan jövőorientált az az ember, aki foglalkozik a jövővel, tesz is a jövőért és várakozásaiban is optimista. Jövősokkos viszont az az ember, akit nem érdekel a jövő, nem tesz a jövőért, és nem is vár semmit a jövőtől. Jövősokkosok lehetnek még az ún. *családos peszsimisták* csoportjában is, viszont e csoport egésze veszélyeztetett a jövősokkba kerüléstől. A válaszadók egyharmadát kitevő, ún. *átlagos nemtörődömök* számára nem létezik a jövő. Ők azok, akik nem foglalkoznak a jövővel, nem is akarnak változtatni a helyzetükön, és nem is várják, hogy a jövő változást hozhat helyzetükben. A jövőhöz való viszonyuk ez a kedvezőtlen képe azért állhatott elő, mert a hazai társadalomban alacsony a jövőért céltudatosan tevők aránya. A négy csoport jellemzői jól mutatják, hogy a jövőhöz való viszonyt a személyiségen kívül sok más tényező – az iskolázottság, a jövedelmi-vagyoni helyzet, a munka, a családi állapot, az emberi kapcsolatok – együttesen és egymásra hatásukban alakítják.

Összességében 1995 és 2006 között a jövőhöz való viszony néhány vonatkozásban kedvezőbb lett, másik néhányban viszont kedvezőtlenebbé vált. Kedvező, hogy a jövőre gondolás elterjedtebb, aktívabb és kevésbé félelmet keltővé vált, valamint jelentősen javultak a jövőre vonatkozó várakozások. Kedvezőtlenebbé vált viszont a helyzet a jövő bizonytalanságát csökkentő technikákkal való rendelkezés és a jövőért tudatosan végzett

tevékenységek terén. Mindkét vonatkozásban jelentős csökkenés és további differenciálódás ment végbe, aminek következtében sérülékenyebbé vált a hazai társadalom a változásokkal, a kihívásokkal szemben.

Összegzés

1995-höz képest minden, a jövőre gondolás mikéntjére vonatkozó mutató lényegesen javult. 2006-ra többségbe kerültek azok, akik úgy gondolják, hogy sorsukat befolyásolni is tudják. Látványosan csökkent a jövőtől féltők aránya. Míg 1995-ben többségben voltak azok, akiknek voltak félelmeik a jövőtől, addig 2006-ra arányuk bő egyharmadra esett vissza. 2006-ban a jövőorientáltan gondolkodók a válaszolók 23–27 %-a, a jövősokkosan gondolkodóké pedig 7–12 %. 1995 és 2006 között a jövőorientáltan gondolkodók aránya biztosan 20 % fölé került, míg a jövősokkosan gondolkodóké legalább a felére csökkent, de még így is 10 % körüli lehet.

Annak ellenére, hogy 1995 óta megjelent a kiegészítő nyugdíjbiztosítás, és más biztosítások is széles körben állnak rendelkezésre, 2006-ra 11 %-kal csökkent a valamilyen biztosítással rendelkezők aránya. Félretett pénzzel rendelkezés tekintetében jelentősen javult a helyzet. 2006-ban a válaszolók 41 %-a mondta azt, hogy van félretett pénze, viszont 1995-ben csak 33 % nyilatkozott így. Végrendelettel változtatlanul kevesen rendelkeznek 2006-ban is. Az anyagi szerencsében, a jó véletlenben a válaszolók 29 %-a bízik 2006-ban. Arányuk valamelyest csökkent 1995-höz képest, de valós csökkenést nem valószínűsíthetünk, mert azóta a lottón kívül más szerencsejátékok is népszerűekké váltak. A jövő bizonytalanságát csökkentő technikák elterjedtsége 1995 és 2006 között nem erősödött. Biztosítás tekintetében némi visszaesés, megtakarítás

esetében némi javulás történt. A válaszadók legalább 40–60 %-a semmilyen technikával nem rendelkezik. Velük szemben állnak azok a kevesek, akik egyidejűleg több technikát is birtokolnak.

2006-ra a jövőért semmit nem tevők aránya megkétszereződött, a jövőért érdemlegesen nem tevőké pedig közel 50 %-kal lett magasabb, mint az 1995-ös érték. 2006-ban a válaszolóknak csak 15 %-a gondolja, hogy több munkát végez a jövő érdekében. Ez az arány 1995-ben 25 % volt. Az említett tevékenységek sorrendjében az egyetlen eltérés, hogy 2006-ban megnőtt az egészséggel törődők aránya, és ezzel megelőzi a családdal törődőket, miközben a családdal törődők aránya az 1995-beli érték felére csökkent.

Jóllehet, 1995-höz képest az anyagiak tekintetében minden vonatkozásban kedvezőbbekké váltak a várakozások, az ország tíz év múlva várható anyagi helyzetét a válaszolók bizonytalanul ítélik meg: javulást és romlást közel azonos arányban várnak. Az egyéni boldogságra vonatkozó várakozások is határozottan jobbák 2006-ban, mint voltak 1995-ben. A válaszadók 52 %-a reméli, hogy boldogabb lesz tíz év múlva. Ez 37 %-kal magasabb, mint volt 1995-ben. Boldogságuk romlását most is kb. olyan arányban várják, mint 1995-ben, vagyis 18, illetve 17 %-ban. 2006-ban családjá boldogságának javulásában bízik a válaszolók 59 %-a. Ez az arány 40 %-kal magasabb, mint volt 1995-ben. Ugyanakkor változatlanul 18 % körüli azok aránya, akik családjuk boldogságában romlásra számítanak. 2006-ban családjuk boldogabbá válásában hét százalékponttal többen bíznak, mint saját boldogságuk javulásában. A családcentrikuságnak ez a megnyilvánulása intenzitásában nem változott lényegesen 1995-höz képest. Tovább lazult viszont a kapcsolat az anyagi

helyzetre és a boldogságra vonatkozó várakozások között.

Az összes kérdésre adott válaszok együttes értékeléséből az derült ki, hogy 2006-ban a jövőhöz leginkább jövőorientáltan viszonyulókat elsősorban a fiatalok, a 150e Ft/fő/hó feletti nettó jövedelemmel rendelkezők, a beosztott szellemiek, a felsőfokú végzettségűek, a tanulók, az önállók és vállalkozók, a négyen együtt élők és a Közép-Dunántúlon lakók alkotják. Ezzel szemben a jövőhöz leginkább jövőszokkosan viszonyulókat az alkalmi munkások, a csak nyolc általánost végzettek, a 20–40e Ft/fő/hó nettó jövedelműek, a négy- és a többgyerekesek, az egyéb inaktívak és a Dél-Dunántúlon lakók teszik ki. A klaszterelemzés azt mutatja, hogy 2006-ban a hazai társadalomban a jövőhöz leginkább jövőorientáltan viszonyuló az ún. tudatos bizakodók, akiknek aránya 38 % lehet. Ők azok, akik foglalkoznak a jövővel, azért próbálnak is tenni, és várakozásaikban is optimisták. A jövőhöz jövőszokkosan viszonyuló aránya 10 % körüli lehet; azokat az ún. reménytelenek alkotják, akik minden téren negatívan viszonyulnak a jövőhöz: számukra a jövő csak félelmet és további romlást jelent. Az ún. családoss pesszimisták a válaszolók 20 %-át teszik ki. Ők nem kimondottan jövőszokkosok, de veszélyeztetettek a jövőszokkosokba kerülés tekintetében: foglalkoznak ugyan a jövővel, de félnek is a jövőtől, mert úgy gondolják, hogy jövőjük nem tőlük függ, ezért várakozásaikban is pesszimisták. A válaszadók egyharmadát teszik ki az ún. átlagos nemtörődömök, akik számára a jövő nem létezik: nem foglalkoznak a jövővel, nem is akarnak változtatni a helyzetükön, és nem is várják, hogy a jövő változást hozhat helyzetükben.

1995 és 2006 között a jövőhöz való viszony néhány vonatkozásban kedvezőbb lett, másik

néhányban viszont kedvezőtlenebbé vált. Kedvező, hogy a jövőre gondolás elterjedtebb, aktívabb és kevésbé félelmet keltő lett, valamint jelentősen javultak a jövőre vonatkozó várakozások. Kedvezőtlenebbé vált viszont a helyzet a jövő bizonytalanságát csökkentő technikákkal való rendelkezés és a jövőért tudatosan végzett tevékenységek terén. Mindkét vonatkozásban jelentős csökkenés és további differenciálódás ment végbe, aminek következtében sérülékenyebbé vált a hazai társadalom a változásokkal, a kihívásokkal szemben. A jövőhöz való jövőorientált, illetve jövőszokkos viszonyban 1995-ben az érettségivel rendelkezésnek, illetve nem rendelkezésnek volt meghatározó szerepe, 2006-ban

már a felsőfokú végzettséggel rendelkezésnek, illetve nem rendelkezésnek. 1995-ben az akkori közepes és magas jövedelműek voltak leginkább jövőorientáltak, 2006-ban már csak a 2006-ban magas jövedelműek. Az 1995 és 2006 között jelentősen megnövekvő alkalmi munkás csoport a jövőhöz jövőszokkosan viszonyulók jelentős hányadát alkotja 2006-ban.

Kulcsszavak: *jövőkutatás, jövőorientáltság, jövőszokk, bizonytalanság, jövővárakozások, foresight*

A tanulmány a *Jövőkutatás az interaktív társadalomban* című T 48539. sz. OTKA keretében készült. Témavezető Hideg Éva.

IRODALOM

Hideg Éva – Nováky Erzsébet (1998): A jövőhöz való viszonyunk. *Magyar Tudomány*, 1, 3–17.

Nováky Erzsébet – Hideg É. – Kappéter I. (1994): Future Orientation in Hungarian Society. *Futures*, 7, 55–61.

